

[Lawrence OP CC](#)

Liturgia jako auctoritas w myśli teologicznej św. Tomasza z Akwinu na przykładzie traktatu De Christo w Sumie Teologii

Bartłomiej K. Krzych

I. Motto

- „Liturgia jest (...) teologią”.

R. Taft, *Liturgia jako teologia*, [w:] tenże, *Ponad wschodem i zachodem. Problemy rozumienia liturgii*, tłum. S. Gałęcki, E. Litak, Kraków 2014, s. 310.

→ teologia żyje w liturgii

Por. *Teologia żyjąca w liturgii. Materiały z II Rekolekcji Liturgicznych* Mysterium fascinans, red. K. Porosło, Kraków 2010.

Święcenia biskupie Gabriela Coussy w rycie bizantyjskim, 16 kwietnia 1962 roku. Fot. za: B.K. Krzych, *Custodite Caeremonias Domini! Enrico Dante – Mistrz Ceremonii, Caeremoniale Romanum*, bez miejsca wydania [e-book] 2014, <http://enricodante.blogspot.com/>, s. 82, fot. 3.

Archivio Storico delle Celebrazioni Liturgiche del Sommo Pontefice, sc 0279

II. Ekspresowy SQ...

- **Temat** związków teologii św. Tomasza z liturgią, jak też samej myśli liturgicznej Akwinaty, do tej pory **nie doczekał się kompleksowego opracowania**.
- Należy przy tym **odróżnić Tomaszową sakramentologię**, w tym naukę o Eucharystii, **od myśli i teologii specyficznie liturgicznej**, tj. podejmującej wprost kwestie związane ze sprawowaniem kultu, rytuałem, ceremoniami oraz ich znaczeniem teologicznym.
- Dzieł poświęconych sakramentologii św. Tomasza jest bardzo wiele – od podręczników, przez artykuły podejmujące szczegółowe kwestie, po monografie, natomiast literatura dotycząca ściśle liturgicznej myśli Akwinaty nie jest obfita, by nie powiedzieć uboga. **W Polsce sytuacja przedstawia się jeszcze gorzej**, bowiem nie ma praktycznie żadnych publikacji na ten temat.

Zob. np. wyniki pod hasłem *liturgia* i *liturgii* w *Polskiej Bibliografii Tomistycznej* (starsza wersja): http://instytut-tomistyczny.pl/index.php?option=com_bibliografia (dostęp: 11.8.2018) (nowsza wersja będzie dostępna pod tym adresem: <http://www.it.dominikanie.pl/projekty-it/polska-bibliogr-tomist/>). Zob. również opracowanie dostępne na stronie Katedry Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej UKSW pt. *Wybór polskiej bibliografii dotyczącej św. Tomasza z Akwinu*, online: http://katedra.uksw.edu.pl/dydaktyka/bibliografie/bibl_tomasz_pol.htm [pdf mirror: http://katedra.uksw.edu.pl/dydaktyka/bibliografie/bibl_oprac_tomasza_z_akwinu.pdf] (dostęp: 11.8.2018), gdzie pojawia się zaledwie kilka rekordów dotyczących Tomaszowej sakramentologii.

tomasz z akwinu + liturgia

Wszystkie Grafika Wiadomości

Okolo 77 000 wyników (0,41 s)

III. ...i kwestia „dlaczego?”

- Dlaczego Tomasz z Akwinu? → geniusz, dzieło syntezy i całości, predylekcja
- Dlaczego *Suma teologii*? → dzieło teologiczne *par excellence* (jakkolwiek „dla początkujących”)
- Dlaczego traktat *De Christo*? → motyw praktyczny: reprezentatywny wycinek teoretyczny: JC Pośrednikiem, A i Ω
- Dlaczego liturgia jako *auctoritas*? → historycznie: deprecjacja
aktualnie: nurty teologii liturgicznej (rzymski i amerykański)

„Teologia liturgii buduje się na podstawie teologii Chrystusa – chrystologii, teologii Chrystusowego kapłaństwa (synteza koncepcji z Hbr i J). **Chrystus jest szczytem ekonomii sakramentalnej**, stale działając w Kościele. Liturgia jest wykonywaniem tego kapłaństwa pod osłoną znaków widzialnych i skutecznych” (B. Nadolski, *Teologia liturgiczna*, [hasło w:] tenże, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1579–1580).

→ nie ma ani teologii, ani liturgii bez Chrystusa lub też poza Chrystusem.

IVa. Kontekst teoretyczny (szkic)

I. Oś pojęciowa

1. Lex orandi – lex credendi
2. Locus theologicus – auctoritas
3. Liturgia – cultus divinus – doctrina

II. Oś historyczna

1. Melchor Cano (XVI wiek)
2. Ruch biblijny i liturgiczny (XIX-XX wiek)
3. Teologia liturgii / teologia liturgiczna (aktualnie)

III. Próba syntezy

1. Liturgia jest „najbardziej wiarygodnym interpretatorem zbawczego misterium” (P. Greger)
2. W liturgii „ukazuje się odbłask świętej rzeczywistości; możemy ją usłyszeć i dotknąć jej” (R. Guardini)
3. Liturgia jest „ontologicznym fundamentem teologii” (B. Ferdek, za: A. Schmemmann, J. Ratzinger)

IV. Problem(y)

1. Wielość i różnorodność rytów/zwyczajów
2. Różnice teologiczne (rubryki i nigryki)
3. Reforma(y) liturgiczna(e) – ciągłość/zerwanie/hermeneutyka

Jan van Eyck, *Het Lam Gods*, c. 1430-1432

źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Retable_de_l%27Agneau_mystique.jpg

IVb. Kontekst teoretyczny (podsumowanie)

Liturgia jest, wedle słów konstytucji o liturgii ostatniego soboru, zarówno **źródłem życia chrześcijańskiego**, w tym również **badan teologicznych**, jak i samej **teologii** niejako *in statu nascendi*, a także **szczytem życia chrześcijańskiego**, ponieważ pozwala nie tylko wiedzieć jak, a nawet dlaczego, ale prawdziwie żyć w i poprzez **Misterium Chrystusa sprawowane i urzeczywistniane w liturgii**.

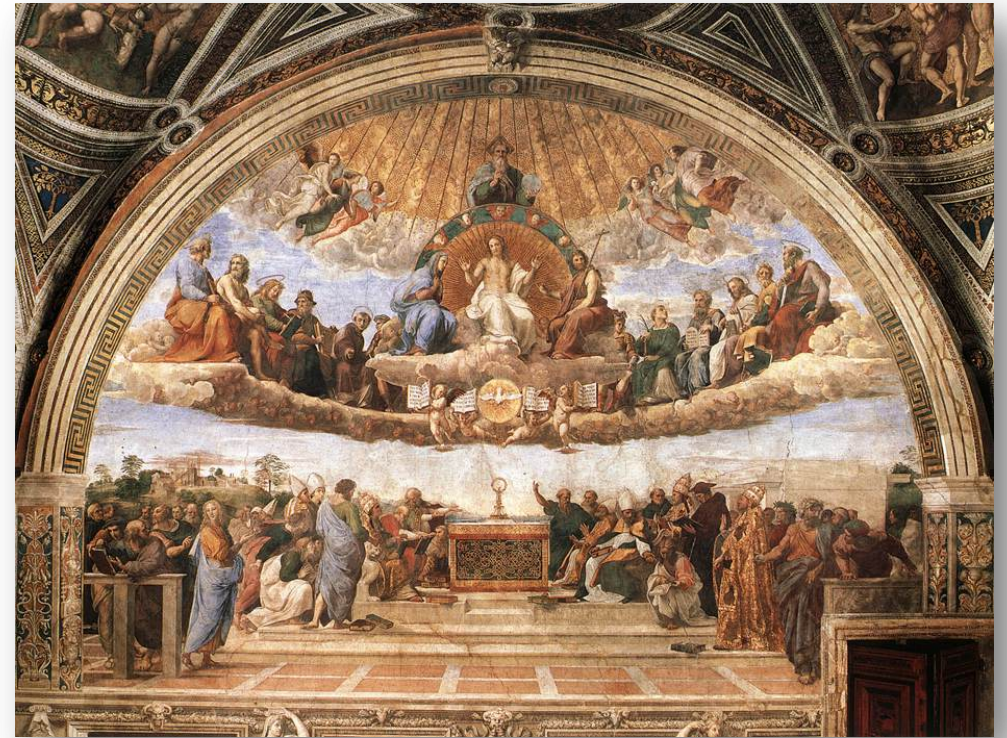
Poprzez swoje **połączenie z Pismem Świętym, Tradycją oraz praktyką Kościoła** sięgającą Wieczernika i Ostatniej Wieczerzy, liturgia stanowi ważne i w pewien sposób uprzywilejowane miejsce teologiczne (*locus theologicus*), a więc jest też teologicznym autorytetem (*auctoritas*).

Co więcej, stanowi również **ważny element egzystencjalny** dla każdego wierzącego, bowiem w niej dokonuje się spotkanie z żywym, prawdziwym i realnym Bogiem – Słowem Wcielonym.

V. Tomasz z Akwinu i liturgia

A) Uwagi wstępne

- Tomasz nie jest znany i postrzegany jako liturgista ani teolog liturgii → bo autonomiczne wyodrębnienie tych dziedzin jako pełnoprawnych teologicznie jest stosunkowo niedawne.
- Kojarzony z pobożnością eucharystyczną (oficjum na Boże Ciało – dzieło potwierdzone i pewne, por. badania o. Pierre-Marie Gy).
- Studia nad myślą liturgiczną Akwinaty w zasadzie współczesne (NB: różnicę między sakramentologią, a kwestiami ściśle liturgicznymi, jak ceremonie, rytuały, modlitwy, tradycje).

Raffaello Sanzio, *Disputa del Sacramento*, 1509-1510, Stanza della Segnatura Vaticana,

V. Tomasz z Akwinu i liturgia

B1) Wprowadzenie do teologii liturgicznej Akwinaty

- Liturgia jako autentyczne źródło dla teologicznej argumentacji (vs Melchior Cano)
- Fundament antropologiczny (vs mistyczny alegoryzm)
- Teologia zanurzona w liturgii i kontemplacji (cf. wymowa hymnów z oficjum Bożego Ciała i wątki biograficzne)
- Mistagog (*De Sacramentis in particulari*)

[Lawrence OP CC](#)

V. Tomasz z Akwinu i liturgia

B2) Wprowadzenie do teologii liturgicznej Akwinaty

- Brak odrębnego traktatu (cf. kwestia dyscyplin teologicznych)
- Główne miejsca (ogólnie):
 - Traktat o prawie
Iallae, q. 90-105, zwł. 101-103 (preskrypcje ceremonialne)
 - Traktat o cnocie religijności
IIallae, q. 81-100, zwł. q. 84-86
 - Traktat o Sakramentach *in genere*
IIIa, q. 60-65
- *Expositio Missae* (standard epoki)
IIIa, q. 73-84 (*De Eucharistia*) → q. 83, a. 4-5
- Inne:
 - *Sentencie* – ceremonie Mszy świętej
SS, lib. 4, d. 8, q. 2, a. 4, qc. 3 expos.

<https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/5476/edition/15681>

V. Tomasz z Akwinu i liturgia

B3a) Wprowadzenie do teologii liturgicznej Akwinaty

- Warte podkreślenia:
 - realistyczna antropologia
(vs Augustyn/neoplatonizm i pogarda dla cielesności
(cf. Św. Dominiki i jego 9 sposobów modlitwy)
(cf. *Pochwała ciała*)

Fundament, bez którego krótka droga do petyzmu, formalizmu, ale też mistycyzmu, intelektualizmu czy magicznego traktowania rytualnych form kultu, etc.

<http://www.theholymass.com/part3.htm>

V. Tomasz z Akwinu i liturgia

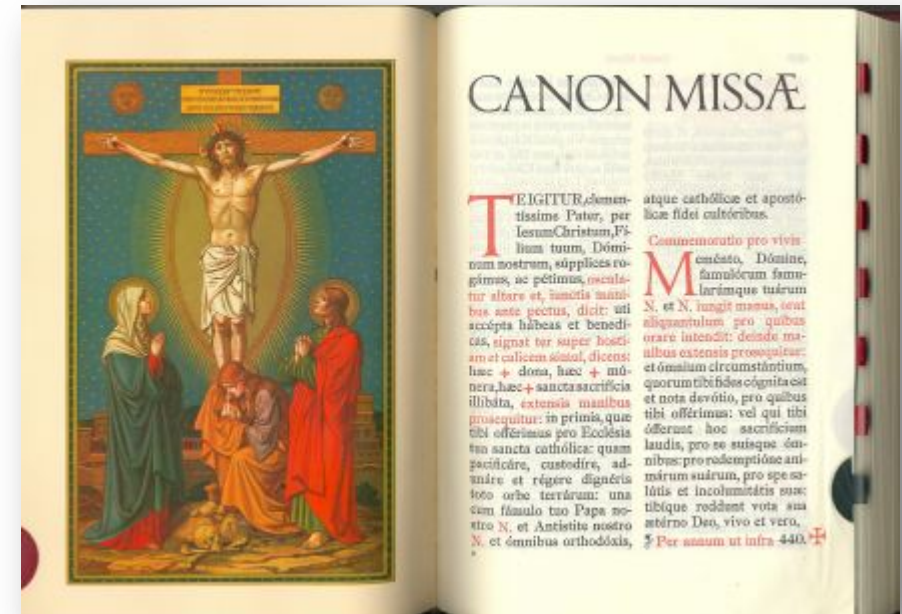
B3b) Wprowadzenie do teologii liturgicznej Akwinaty

- Przedmiot cnoty moralnej religijności = kult Boży
- Cześć jest należna Bogu → kult to praktykowanie cnoty sprawiedliwości
- Oddając cześć Bogu (*reverentia*) uznajemy nasze poddaństwo i zależność (*obsequium*) → zewnętrzne czynności kultu NIE SĄ obojętne moralnie, gdyż odwołują się do OBIEKTYWNEGO porządku relacji między Stwórcą a stworzeniem
- Ergo: religia koniecznie wymaga spełniania czynności zewnętrznych (cielesność – zmysły – fizyczność), które:
 - angażują całego człowieka w akt kultu
 - pełnią rolę pośredniczącą na drodze do rzeczywistości duchowych
- Czynności zewnętrzne są więc znakami religii wewnętrznej (otwierają na łaskę)
- Odpowiada to w pełni metafizycznej konstytucji człowieka (hylemorfizm) i jednocześnie zaspokaja jego potrzeby psychologiczne

V. Tomasz z Akwinu i liturgia

B3c) Wprowadzenie do teologii liturgicznej Akwinaty

- Ponadto: ponieważ cnota religijności dotyczy przede wszystkim rzeczywistości duchowej, to nie można czynności zewnętrznych uznać za magiczne
- Co więcej: z tego względu czynności zewnętrzne należy spełniać dbale i pobożnie
- Najważniejsze części kultu zewnętrznego:
 - gesty adoracji
 - ofiara (*sacrificium*)
 - dary ofiarne (*oblationes*)
 - osoby i miejsca święte (zwł. kapłan i ołtarz)
- Składanie ofiary to nie akt pojedynczego człowieka, ale społeczności zaangażowanej w liturgię (scala i kształtuje społeczność)

V. Tomasz z Akwinu i liturgia

B3d) Wprowadzenie do teologii liturgicznej Akwinaty

- Dlaczego jednak również osoby nie wybrane na reprezentantów (kapłani) winni oddawać Bogu kultu w sposób społeczny (ponadindywidualny)? Bo:
 - człowiek winien składać Bogu cześć nie tylko jako indywiduum, ale według wszystkich modalności swojego bytu
 - człowiek to zwierzę społeczne i polityczne
 - kult winien więc być społeczny (→ wspólne dobro duchowe)
- Religijność poza wspólnotą (Kościoł) będzie wypaczona
- Kult jako język komunikacji (hołd – łaska)

VI. Stań badań nad myślą liturgiczną Akwinaty

A) Uwagi wstępne

- Brak szczegółowych studiów, ewentualnie w ramach sakramentologii (cf. kursy seminaryjne i podręczniki)
- Ruch liturgiczny i biblijny, Sobór Watykański II, reformy → zwrócenie uwagi na rolę liturgii zarówno w przepowiadaniu, nauczaniu, jak i oficjalnych doktrynalnych orzeczeniach Kościoła
- Niestety: małe zainteresowanie tematem → kwestia „Tomasz z Akwinu a liturgia” często jako marginalia
- Ożywienie pod koniec 1 połowy XX wieku

VI. Stań badań nad myślą liturgiczną Akwinaty

B1) Książki

- P.-T. Dehau, *La structure liturgique de la messe d'après saint Thomas d'Aquin*, Lyon 1943.
- J. Travers, *Valeur sociale de la Liturgie d'après saint Thomas d'Aquin*, Paryż 1946.
- P. Nau, *Le Mystère du corps et du sang du Seigneur. La messe d'après saint Thomas d'Aquin, son rite d'après l'histoire*, Solesmes 1976.
- D. Berger, *Thomas von Aquin und die Liturgie*, Kolonia 2000.
 - Wyd. angielskie: *Thomas Aquinas and the Liturgy*, tłum. Ch. Grosz, Sapientia Press 2004.
 - Wyd. francuskie: *Thomas d'Aquin et la liturgie*, Paris 2001
- C. Borobia, *La liturgia en la teología de santo Tomás de Aquino*, Toledo 2009.
- A.G. Fuente, *Sacramentos, liturgia y teología en Santo Tomás de Aquino*, Salamanka 2012.

VI. Stań badań nad myślą liturgiczną Akwinaty

B2a) Artykuły i rozdziały

- A. Lemonnyer, *L'oraison et liturgie d'après saint Thomas*, „Vie spirituelle” 1924, nr 11, s. 5-16.
- J.M. Hanssens, *De natura liturgiae ad mentem sancti Thomae*, „Periodica de re morali, canonica, liturgica” 1935, nr 24, s. 127–165.
- H. Hering, *De loco theologico liturgiae apud S. Thomam*, „Pastor Bonus” 1941, nr 5, s. 456-464.
- M. Pinto, *O argumento litúrgico em S. Tomas*, [w:] tenże, *O valor teológico da Liturgia*, Braga 1952, s. 279–290.
- L. Salerno, *San Tommasi e la Costituzione sulla Liturgia*, „Sapienza” 1965, nr 18, s. 264–279.

VI. Stań badań nad myślą liturgiczną Akwinaty

B2b) Artykuły i rozdziały

- C. Vagaggini, *Teologia e liturgia in S. Tommaso*, [w:] tenże, *Il senso teologico della liturgia*, Rzym 1965, s. 538–555.
- C. Borobia, *La liturgia come lugar teológico en la teología sacramentaria de santo Tomás*, [w:] *Miscelánea Manuel Cuervo López. Homenaje de antiguos alumnos*, red. H. Santiago-Otero, R. Silva Costoyas, Salamanka 1970, s. 229–254.
- P. Fernández, *Liturgia y teología en la ‘Summa’ de Santo Tomás*, „*Angelicum*” 1974, nr 51, s. 383–418.
- P. Fernández, *Teologia de la liturgia en la Summa de Santo Tomás*, „*Ciencia tomista*” 1974, nr 101, s. 253–305.
- L.G. Walsh, *Liturgy in the Theology of St. Thomas*, „*The Thomist*” 1974, nr 38, s. 557–583.

VI. Stań badań nad myślą liturgiczną Akwinaty

B2c) Artykuły i rozdziały

- G. Fuente, *La teologia nella liturgia e la liturgia nella teologia in san Tommaso d'Aquino*, „Angelicum” 1997, nr 74, s. 359–417 i 551–601.
- F.M. Quoëx, *L'Expositio Missae de la Somme de théologie (Illa, q. 83, a. 4-5)*, „Revue Thomiste” 2005 nr 2, s. 179–225.
- F.M. Quoëx, *L'Expositio Missae de la Somme de théologie (Illa, q. 83, a. 4-5) (II)*, „Revue Thomiste” 2005, nr 3, s. 435–472.
- F.M. Quoëx, *Les fondements anthropologiques du culte selon saint Thomas d'Aquin*, „Sedes Sapientiae” 2002, nr 81, s. 49–82.
- F.M. Quoëx, *Le culte dans l'ancienne Alliance selon saint Thomas d'Aquin*, „Sedes Sapientiae” 2002, nr 82, s. 53–80.
- F.M. Quoëx, *Le Christ, religieux de Dieu selon saint Thomas d'Aquin*, „Sedes Sapientiae” 2003, nr 83, s. 11–34.
- F.M. Quoëx, *Les sacrements, signes du culte divin*, „Sedes Sapientiae” 2003, nr 86, s. 16–44.

VI. Stań badań nad myślą liturgiczną Akwinaty

B2d) Artykuły i rozdziały

- L.J. Elders, *Tomás de Aquino y la liturgia*, [w:] *La liturgia en la vida de la Iglesia. Culto y celebración*, red. J.L. Gutiérrez-Martín, Pampeluna 2007, s. 135–147.
- *La sainte messe : messe traditionnelle et messe nouvelle à la lumière de saint Thomas d'Aquin*, praca zbiorowa, Avrille 2018.
- J. Buxakowski, *Św. Tomasz o liturgii Mszy św. Według komentarza do IV księgi Sentencji Piotra Lombarda (I)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1952, nr 5, s. 141–164.
- *Św. Tomasz o liturgii Mszy św. Według komentarza do IV księgi Sentencji Piotra Lombarda (II)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1952, nr 5, s. 253–262.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

A1) *Auctoritas* w teologii św. Tomasza *in genere*

- *Sacra Scriptura*
 - Ojcowie (zwł. Augustyn i Chryzostom)
- Teologia zakorzeniona w Piśmie Świętym

Tomasz to nie wyrocznia, ale teolog, który stawia właściwe pytania na podstawie różnych i umiejętnie łączonych źródeł.

- Autorytet boski > autorytet teologiczny
- Hermeneutyka ciągłości – integracja autorytetów z aktualnymi badaniami
- Autorytet jako opinia (*opinio*) – kieruje myśl, tworzy dla niej przestrzeń wolności
- Autorytet jako zadanie (*missio*) – trud zdobywania mądrości (duchowy postęp)

Cf. P. Roszak, *Autorytet a poszukiwanie mądrości. Wokół konceptu auctoritas w teologii św. Tomasza z Akwinu*, „Człowiek w Kulturze” 2012, nr 22.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

A2) *Auctoritas* w teologii św. Tomasza *in genere*

- Hierarchia autorytetów:
 - Boski
 - SC
 - nauczycielski
- Wszelki autorytet w służbie teologii
- Teologia zakłada autorytety:
 - dane, których sama nie wypracowuje
 - wyciągnięta dłoń wciągająca w rzeczywistość poznania
- Autorytety nie wystarczą, potrzebne też:
 - rozum (*ratio*) – dlaczego coś jest prawdą?
 - odkrywanie znaczenia (*sensus*)
- Teologia liturgiczna: nie wystarczy stwierdzić jakieś praktyki liturgiczne, ale trzeba zapytać się dlaczego się je spełnia i jakie prawdy przekazują.

Cf. P. Roszak, *Autorytet a poszukiwanie mądrości. Wokół konceptu auctoritas w teologii św. Tomasza z Akwinu*, „Człowiek w Kulturze” 2012, nr 22.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B1a) Komentatorzy – Herman Hering (1941)

- W liturgii zawierają się nie tylko prawdy wiary, ale cała wiara chrześcijańska wraz z dogmatyką moralną – przejawiają się one różnorako w ceremoniach, które je ilustrują i wyjaśniają.
- Liturgia nie jest sprawą prywatną, ale zawiera niejako głosy wszystkich biskupów i teologów, a ponadto antyczne modlitwy, które były układane przez pierwszych wierzących na czele z Apostołami i wyrażały ich wiarę.
- Od początku istnienia Kościoła i teologii liturgia stanowiła niejako zwornik wspólnoty Kościoła – w niej zachowana była wiara wszystkich kościołów.
- Do liturgii jako autorytetu i źródła teologii odwoływali się nie tylko Ojcowie Kościoła, np. św. Augustyn, ale również Sobory (Sobór Trydencki), papieże w uroczystych ogłoszeniach doktrynalnych (Pius XI w przypadku dogmatu o Niepokalanym Poczęciu).

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B1b) Komentatorzy – Herman Hering (1941)

- Wśród wielu prac badających myśl św. Tomasza, brakuje – mimo wyraźnej obecności w jego dziełach argumentów *ex liturgia* – takich, które analizowałyby użycie przez niego liturgii jako źródła teologicznego.
- Drugą część pracy Heringa wypełnia zbiór cytatów głównie z *Sumy teologii*, w których odwołuje się on do liturgii. Zbiór ten obejmuje 59 cytatów uszeregowanych według następujących tematów: Bóg, teologia moralna, Chrystus, Najświętsza Maryja Panna, Chrzest i Bierzmowanie, Eucharystia, Ostatnie Namaszczenie i Pokuta, rzeczy ostateczne.
- Hering tak dobrał cytowane fragmenty, aby ukazać paletę elementów liturgicznych, z których korzysta św. Tomasz: kanon, kolekty, sekrety, hymny brewiarzowe, lekcje, antyfony, responsoria, litanie.
- Stwierdza, że liturgia jest *świadkiem* uniwersalnej wiary i tradycji Kościoła, będąc prawowitym i znaczącym *miejszem* teologicznym. Postuluje więc, aby współcześni teologowie chętnie z tego źródła korzystali.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B1c) Komentatorzy – Herman Hering (1941)

- Poszczególne fragmenty cytowane i omawiane przez autora są następujące (w porządku podanym przez Heringa – zachowuję w tym miejscu również użyty przez niego sposób odwołania do dzieł św. Tomasza): I, 23, 7; I, 25, obi. 3; I, 28, 2; I, 31, 1; I, 52, 1; II-II, 30, 4; II-II, 83, 4; I, 30, 2, obi. 5; I, 31, 4, ad 4; I-II, 38, 4; II-II, 82, 3, ad 2; II-II, 83, 17; Quodl. XII, q. 9, a. 2; II-II, 123, 8; II-II, 124, 4, obi. 2 et 3; II-II, 84, 1, obi. 3; II-II 97, 1, obi. 3; II-II, 124, 2; II-II, 124, 5; Suppl., 96, 6, ad 7; II-II, 2, 5; III, 25, 4; III, 50, 4, obi. 2; Suppl., 96, 6, ad 9; III, I, 3, ad 3; III, 22, 5, obi. 1; III, 35, 6, ad 2; III, 56, 1, obi. 4; III, 49, 3, obi. 1; Quodl. VI, a. 7; III, 30, 2, obi. 4; III, 28, 3; III, 58, 7; III, 27, 1; III, 27, 2, ad 3; III, 31, 5, obi. 1; Suppl., 96, 5, obi. 2; Quodl. II, a. 7; Quodl. VI, a. 15; III, 72, 4; III, 73, 2, obj. 1; III, 73, 5, ad. 3; III, 78, 3, 1; III, 79, 7; III, 73, 1; in I ad Corinth., c. XI, 1. 6; III, 77, 1; III, 79, 3, obi. 1; III, 83, 1; III, 83, 2, obi. 5; Opusc. de forma absolutionis, c. 1; Suppl., 69, 5; Suppl., 71, 8, obi. 1; Suppl., 29, 8; Suppl., 69, 4, obi. 3; Suppl., 71, 2 ad 4; Suppl., 72, 2; Opusc.: de rationibus fidei, c. 9.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B2a) Komentatorzy – Cipriano Vagaggini (1965)

- Odwołuje się m.in. do pracy Heringa oraz Jeana Traversa. W trzeciej części rozdziału Vagaggini podejmuje kwestię użycia liturgii jako *auctortias* w ramach *quaestio* i metody *sic et non* w teologii św. Tomasza z Akwinu.
- Konkluzja jest oczywista: uciekanie się do liturgii jako źródła teologicznego wpisuje się w generalny styl i metodę argumentacji św. Tomasza, obecną zresztą w takiej czy innej postaci w całej teologii scholastycznej, w której szeroko wykorzystywano koncepcję *auctoritas*.
- Mimo ograniczeń Tomaszowego ujęcia, okazuje się ono znacznie głębsze niż u późniejszych teologów, głównie ze względu na koncepcję znaku (*signum*), którą teologia od XVI wieku ograniczyła wyłącznie do kwestii skuteczności sakramentów.
- Jeśli zaś chodzi o samego św. Tomasza, to Vagaggini zauważa, że w sposób organiczny włącza on liturgię w swe traktaty o religii, antycznym prawie kultycznym oraz sakramentach, a także, w mniejszym, co zrozumiałe, stopniu w traktacie o Chrystusie.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B2b) Komentatorzy – Cipriano Vagaggini (1965)

- W kontekście całości dzieła Akwinaty trzeba stwierdzić, że nie tworzy on ani nie odwołuje się w sposób kompleksowy do liturgii, nie było to wszakże jego zamiarem. Niemniej odnajduje ona u niego swoje miejsce jako *auctoritas*.
- Zdaniem włoskiego teologa ten stan rzeczy wynika nie tyle z braku zainteresowania liturgią, ile z tego, w jaki sposób ukształtowała się metoda teologiczna – w znacznym, wręcz za dużym stopniu, teologowie dokonali asymilacji metody filozoficznej pochodzącej od Arystotelesa, co spowodowało, że nadmierną uwagę przywiązywali do aspektu danych objawionych, które były atemporalne, a więc niezwiązane z historią i egzystencjalnie obojętne.
- W świetle opinii Vagagginiego należy wystrzegać się dwóch skrajności w podejściu do rozmienia i teologicznego użycia liturgii przez św. Tomasza. Nie należy przypisywać im nadmiernego znaczenia, a jednocześnie nie wolno ich deprecjonować, a nawet należy uznać ich wartość, zwłaszcza w świetle innych – nade wszystko późniejszych – teologów, którzy liturgię pomijali lub deprecjonowali jako źródło teologiczne.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B3a) Komentatorzy – Carlos Borobia (1970 i 2009)

- Nie chce przytaczać kolejnych wyjątków z pism św. Tomasza, ale podejść problematycznie do badanej kwestii (liturgia jako *locus theologicus*) na przykładzie tomizmu, aby móc wypracować możliwe ścieżki integracji liturgii i syntezy teologicznej.
- Borobia powołuje się na koncept autorytetu u św. Tomasza, który sam stwierdza, że *doctrina sacra* argumentuje w sposób sobie właściwy na podstawie autorytetów (por. I, q. 1, a. 8 ad 2). Opinia Akwinaty wpisuje się w ogólne trendy teologiczne jego czasów.
- Dla św. Tomasza Kościół wyjaśnia Pismo Święte trzema drogami. Pierwszą jest papież definiujący kwestie wiary, drugą sobory, trzecią zaś liturgia, czyli życie i praktyka całego Kościoła.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B3b) Komentatorzy – Carlos Borobia (1970 i 2009)

- Jak zauważa Borobia, dla św. Tomasza autorytet liturgii pochodzi od Ducha Świętego, który nią *zarządza*. Akwinata wręcz wiąże liturgiczną nieomyłność Kościoła w sprawach wiary z utrwaloną praktyką.
- Zdarza się, że w ramach *quaestio*, św. Tomasz, obok Pisma Świętego i Tradycji, odwołuje się również do liturgii jako życiowej ekspresji wiary Kościoła, która podlega działaniu Ducha Świętego, nie może więc być sprzeczna z danymi przekazanymi przez Boga w Objawieniu.
- Jak pisze Borobia, św. Tomasz ma wielkie *wyczucie religijne*, które jest zauważalnie dominujące – właśnie poprzez odwołania do liturgii – w traktatach o Prawie Antycznym i sakramentach Nowego Prawa. Współczesna integracja myśli teologicznej i liturgii pozostaje jednak kwestią otwartą.
- Wedle słów Borobii teolodzy mogą się w tym wzorować na św. Tomaszu z Akwinu, który w umiejętny sposób zintegrował praktykę liturgiczną Kościoła z teologią sakramentalną

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B3c) Komentatorzy – Carlos Borobia (1970 i 2009)

- Akwinata przypisuje liturgii wręcz apodyktyczną wartość argumentacyjną, ze względu na to, że: z jednej strony jest zakorzeniona w Piśmie Świętym, z drugiej zaś nierozzerwalnie łączy się z ustną tradycją sięgającą samego Chrystusa i Apostołów. Stwierdza, powołując się na dominikańskiego mistrza, że w liturgii jest obecna „*traditio familiaris Apostolorum*”.
- Liturgia jest więc żywym źródłem i przekazicielką Objawienia zawartego w Biblii i Tradycji, jest autentyczną ekspresją życia Kościoła, w jej modlitwach i rytach *żyją* dogmaty. Gwarancją najwyższego autorytetu liturgii w teologii jest Duch Święty, który jest obecny i kieruje życiem Kościoła.
- O *sile* liturgicznych argumentów św. Tomasza nie stanowi ich ilość, ale sposób użycia i autorytet, jaki Akwinata im przypisuje. Autorytet ten jest dla niego niepodważalny, w pewnych kwestiach wręcz kluczowy.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B3d) Komentatorzy – Carlos Borobia (1970 i 2009)

- Modlitwy liturgiczne, które św. Tomasz używa jako miejsc teologicznych (podaję według zapisu użytego przez Borobię): 3, q. 73, a. 1 sed c. (Sent. 4, d. 8, q. 1, a. 1 sed c.); 3, q. 73, a. 2 ob. 1; 3, q. 73, a. 2 ad 1; Sent. 4, d. 8, q. 1, a. 1, q. 2, ob. 1; 3, q. 77, a. 1 ad c; 3, q. 79, a. 3, ob. 1 (Sent. 4, d. 12, q. 2, a. 2, q. 2); 3, q. 79, a. 7 sed c.; 3, q. 79, a. 7 ad c.; 3, q. 83, a. 1 ad c; 3, q. 83, a. 2 ob. 5; Sent. 4, d. 12, q. 2, a. 1 sed c.; Sent. 4, d. 12, q. 3, a. 1, q. 1 sed c.
- Zwyczaje i uzysy liturgiczne, które św. Tomasz używa jako miejsc teologicznych (podaję według zapisu Borobii): a) Chrzest: 3, q. 66, a. 7 ad 2; Sent. 4, d. 3, a. 4, q. 1; 3, q. 66, a. 8 sed c.; 3, q. 66, a. 8 ad c; 3, q. 66, a. 8 ad c; 3, q. 66, a. 10 sed c; 3, q. 66, a. 10 ad c; 3, q. 68, a. 11 sed c., ad c; Quodl. 6, q. 9, a. 15 sed c.; b) Bierzmowanie: Sent. 4, d. 7, q. 1, a. 2, q. 3 sed c.; Sent. 4, d. 7, q. 1, a. 3, q. 1; 3, q. 72, a. 4 sed c.; 3, q. 72, a. 12, sed c., ad c; c) Eucharystia: 3, q. 73, a. 4 sed c.; 3, q. 73, a. 4 ad c. (Sent. 4, d. 8, q. 1, a. 1, q. 3); 3, q. 75, a. 2 ad c (Sent. 4, d. 11, q. 1, a. 1, q. 1); 3, q. 78, a. 3 sed c.; 3, q. 78, a. 2 ad 5; 3, q. 78, a. 6 sed c., ad c; 3, q. 78, a. 3 ad 8; 3, q. 79, a. 7 sed c.; 3, q. 80, a. 12 sed c.; 3, q. 80, a. 12 ad c; 3, q. 82, a. 2 sed c. (Sent. 4, d. 13, q. 1, a. 2, q. 2); 3, q. 83, a. 2 sed c. (Sent. 4, d. 13, q. 1, a. 2, q. 2); 3, q. 83, a. 3 sed c.; 3, q. 83, a. 4 sed c.; 3, q. 83, a. 5 sed c.; Sent. 4, d. 9, a. 3, q. 3 sed c.; d) Pokuta: Sent. 4, d. 21, q. 2, a. 1 sed c., ad 1; Supl. q. 25, a. 1 sed c., ad c (Sent. 4, d. 20, a. 3, q. 2 sed c.); Supl. q. 26, a. 4 sed c. (Sent. 4, d. 20, a. 4, q. 3 sed c.); Supl. q. 29, a. 7 sed c.; Supl. q. 29, a. 8 ad c; Supl. q. 32, a. 5 sed c.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B4a) Komentatorzy – Pedro Fernández (1974)

- Oba artykuły hiszpańskiego dominikanina są praktycznie identyczne, jeśli idzie o ich strukturę i treść.
- Tomasz z Akwinu traktował liturgię jako autorytet, odwołując się do niej najczęściej jako *auctoritas*, *consuetudo* czy *usus* (dominikanin podaje kilkanaście przykładów): (według zapisu odniesień do dzieł Akwinaty użytego przez Fernándeza): a) *sed contra*: I, 28, 2; 31, 1; 52, 1; II-II, 82, 4; III, 2, 5; 25, 4; 60, 8; 66, 10; 68, 7; 72, 4; 72, 12; 73, 1; 73, 4; 78, 3; 78, 6; 79, 5; 79, 7; 80, 12; 82, 2; 83, 2; 83, 3; 83, 5; 84, 3; Suppl. 29, 7; 29, 8; 32, 5; 69, 5; 72, 2; b) obiekcje: I, 25, 3 obi. 3; 30, 2 obi. 5; II-II, 83, 11, obi. 5; 84, 1 obi. 3; 97, 1 obi. 3; 124, 4 obi. 2, 3; III, 22, 5 obi. 1; 30, 2 obi. 4; 31, 5 obi. 1; 49, 3 obi. 1; 50, 4 obi. 2; 56, 1 obi. 4; 68, 8 obi. 2; 73, 2 obi. 1; 79, 3, obi. 1; 79, 7 obi. 3; 83, 2 obi. 5; 84, 3 obi. 1; obi. 4, 5; Suppl. 69, 4 obi. 3; 71, 8 obi. 1; c) odpowiedzi na obiekcje: I, 31, 4 ad 4; II-II, 82, 3 ad 2; 124, 4 ad 2; III, 1, 3 ad 3; 27, 2 ad 3; 35, 6 ad 2; 66, 7 ad 2; 66, 5 ad 3; 73, 2 ad 1; 73, 5 ad 3; 78, 3 ad 8; 79, 3 ad 1; 84, 3 ad 1; 84, 3 ad 3; Suppl. 71, 2 ad 4; 96, 6 ad 7; 96, 6 ad 9 – za: tamże, s. 294–295.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B4b) Komentatorzy – Pedro Fernández (1974)

- Trzeba uznać, że nie tworzył żadnej specyficznej przestrzeni dla liturgii w swoich wywodach, przynależy ona jako jeden z elementów do ogólnego gmachu teologii uprawianej przez Akwinatę.
- Dlaczego jednak św. Tomasz odwołuje się do liturgii? Ponieważ, jak sam pisze (III, 66, 10 sed c.; III, 72, 12 sed c.; III, 83, 2 obi. 3), Kościół jest rządzony (*regitur*) przez Ducha Świętego, więc to, co jest powszechne i uniwersalne dla całego Kościoła (liturgia), jest wolne od błędów.
- Wynika to z bezpośredniej relacji między Kościołem i Chrystusem. Autorytet teologiczny liturgii cieszy się uroczystą asystencją Ducha Świętego.
- Zdaniem hiszpańskiego dominikanina możemy u św. Tomasza zredukować autorytet liturgii do autorytetu Kościoła, fundamentalnego dla egzystencji chrześcijanina. Ten walor liturgii nie może jednak zasłaniać faktu, że sam św. Tomasz występuje przeciwko wszelkiemu zafałszowaniu rytów i oficjalnej modlitwy Kościoła.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B4c) Komentatorzy – Pedro Fernández (1974)

- Po pierwsze – św. Tomasz opiera się na liturgii, która jest naznaczona elementami kulturalnymi i teologicznymi jego czasów. Nie wolno więc mylić jego myśli liturgicznej ze strukturami i uproszczeniami narzucanymi przez autorów współczesnych podręczników.
- Po drugie – słownictwo i sposób użycia liturgii przez św. Tomasza jasno wskazuje, że jest ona dla niego czymś więcej niż tylko *locum theologicum*. Liturgia jest dla Akwinaty autorytetem, w którym manifestuje się życie i wiara Kościoła, przestrzenią uczestnictwa w Misterium Chrystusa.
- Po trzecie – współczesna koncepcja liturgii okazuje się bliska myśli św. Tomasza z Akwinu. Odniesienia do jego dzieł w soborowej konstytucji o liturgii wraz z jej (tj. liturgii) rozumieniem jako źródła i szczytu życia Kościoła, wskazują na łączność myśli współczesnej z myślą Doktora Powszechnego.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B5a) Komentatorzy – Liam Walsh (1974)

- Skupia się raczej na obrazie i definicji liturgii, jaki znajdujemy w dziełach Akwinaty – kolejne paragrafy są poświęcone liturgii jako kultowi (*worship*), liturgii jako znakowi (*sign*) i jako kapłańskiemu dziełu Chrystusa (*priestly work of Christ*) oraz liturgii jako dziełu Boga (*Work of God*).
- Służy to sformułowaniu teologicznej definicji liturgii (*theological definition of Liturgy*), która powinna być w pierwszej kolejności związana z ideami ściśle teologicznymi (Bóg, Chrystus), nie zaś antropologicznymi (znak, kult) – chodzi o to, by element boski był źródłowy (*generic*), nie zaś służył wyłącznie jako *differentia specifica*.
- Z drugiej strony definiowanie liturgii jako *dzieła Boga* może być intelektualnym lub pastoralnym eskapizmem

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B5b) Komentatorzy – Liam Walsh (1974)

- Tomaszowa teologia i antropologia pozwalają wypośrodkować obie tendencje, zwracają bowiem uwagę na egzystencjalną sytuację człowieka: jako bytu posiadającego własny cel, jako stworzenia Bożego, jako grzesznika potrzebującego łaski. Liturgia w myśli św. Tomasza jawi się jako ostatnia faza historii zbawienia.
- Współczesny teolog może się czuć pewnie, wręcz *swojsko* wśród idei, których św. Tomasz używa, by uwypuklić znaczenie chrześcijańskiego rytu i kultu.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B6a) Komentatorzy – Antolín Fuente (1997 i 2012)

- Akwinata korzysta z liturgii jako źródła teologicznego – ponieważ *zarządza* nią Duch Święty, ponieważ Kościół nie może zbłądzić w tym, co jest uniwersalnym wyrazem jego wiary, bowiem liturgia pochodzi bezpośrednio od Chrystusa i Apostołów.
- Praca Fuentego potwierdza fakty ustalone przez innych omawianych autorów: św. Tomasz korzysta z liturgii jako *auctoritas*, traktując ją jako pełnoprawne, a nawet uprzywilejowane *locus theologicus*.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B6b) Komentatorzy – Antolín Fuente (1997 i 2012)

- Potwierdzenia estymy, jaką św. Tomasz żywił do liturgii, Fuente doszukuje się w jego *De veritate* (q. 14, a. 11, co.), gdzie Akwinata stwierdza, że wszystkie ważniejsze artykuły wiary, które są znane już nawet przez dzieci (*fieles menores*), rzecz jasna nie na takim poziomie intelektualnym i spekulatywnym, jak przez dorosłych, są celebrowane przez Kościół.
- Drugim źródłem tej estymy jest Tomaszowe przekonanie o prowadzeniu Kościoła przez Ducha Świętego.
- Po trzecie: Liturgia pochodzi zatem bezpośrednio od samego Chrystusa oraz Apostołów, pierwotnych świadków i krzewicieli Tradycji, co więcej – liturgia, zwłaszcza sakramenty, są „solenną profesją wiary”, wyrazem adoracji Boga i fundamentalną normą wiary dla chrześcijan.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B7a) Komentatorzy – Dawid Berger (2000)

- „Quod maximam habet auctoritatem Ecclesiae consuetudo (...)” (II-II, q. 10, a. 12).
- Akwinata stwierdza, że wierni są zobowiązani wierzyć *explicite* w te prawdy wiary, które Kościół celebrowa w swojej liturgii (por. *De veritate* q. 14, a. 11).
- Dla św. Tomasza ryt strzeżony i zachowywany przez Kościół stanowi niepodważalną *auctoritas*. Jeśli pewne obiekcje stawiają w sytuacji konfliktowej zasadę teologiczną i *praxis* liturgiczną, to zasada teologiczna winna być zweryfikowana przez praktykę liturgiczną, która z kolei podlega Magisterium Kościoła. Słowem: uznane i uniwersalne praktyki liturgiczne są nadrzędne względem postulowanych zasad teologicznych.
- Św. Tomasz w oczach Bergera jest wytrawnym znawcą liturgii, który nie tylko odwołuje się do niej jako do autorytetu, ale potrafi również wnikać w jej misteria, objaśnić je i uwydatnić znaczenie ceremonii.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B8a) Komentatorzy – podsumowanie

- Liturgia stanowi dla św. Tomasza nie tylko ważny, bo stawiany tuż obok Pisma Świętego i Tradycji Kościoła, autorytet, ale również esencjalny element egzystencji każdego chrześcijanina, w którym wiara jest celebrowana i urzeczywistniania.
- Autorytet liturgii, jaki jej przyznaje – co wyróżnia go wśród późniejszych teologów negujących lub umniejszających jej znaczenie – związany jest z faktem, iż podlega ona bezpośrednio Magisterium Kościoła, jest też uniwersalnym wyrazem jego wiary i doktryny.
- Pełni ona również rolę weryfikacyjną w stosunku do postulatów teologicznych.

VII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

B8b) Komentatorzy – podsumowanie

- Możemy powiedzieć, że liturgia jako teologia w ruchu – używając określenia Fagenberga – jest, również dla św. Tomasza, uprzywilejowanym *miejszem* liturgicznym oraz autorytetem, o który Kościół winien dbać, tak by do liturgii nie zakradły się do różnego rodzaju zafałszowania lub spłycenia mogące zaciemnić treść doktryny.
- Jak mówi św. Pius X, liturgia jest pierwszorzędnym i koniecznym źródłem prawdziwego ducha chrześcijańskiego – duch ten niewątpliwie ożywiał św. Tomasza i jest obecny w jego teologicznym *opus*.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C1a) W traktacie *De Christo in genere*

- Za paradygmat użycia liturgii jako źródła teologicznego w ogóle, a szczególnie w traktacie o Chrystusie w *Sumie teologii*, można uznać relację widzialne – niewidzialne, o której na samym początku omawianego traktatu pisze św. Tomasz.
- Cf. Rz I,20: „ut per visibilia monstrentur invisibilia Dei”; i prefacja na Boże Narodzenie (Mszał św. Piusa V).
- Chrystus okazuje się więc Liturgiem *par excellence* i przez swe Wcielenie łączy Niebo z Ziemią, pozwalając poznawać i uczestniczyć ludziom w tym, co niewidzialne, w swoim życiu, poprzez rzeczy widzialne, którymi są przede wszystkim dzieła Zbawiciela urzeczywistniane w znakach i rytuałach liturgicznych.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C1b) W traktacie *De Christo in genere*

- W traktacie o Chrystusie w *Sumie teologii* św. Tomasz 12 razy posługuje się argumentem z *liturgii*.
- Odnosi się do tekstów zawartych zarówno w Mszałe (śpiew *Exultet* czy kolekta), jak i w Breviarzu (hymny i teksty Ojców Kościoła). Ważne są również odwołania do utrwalonej praktyki liturgicznej związanej z celebrowaniem świąt poświęconych Matce Bożej oraz Narodzeniu Wcielonego Słowa. Pojawia się również odwołanie do praktyki, a ściślej rzecz biorąc – paramentyki – liturgicznej (użycie korporału).
- Już na podstawie tych wyliczeń trzeba stwierdzić, że Akwinata nie traktował liturgii po macoszemu i używał jej w swojej argumentacji na równi z opiniami Ojców Kościoła czy Pismem Świętym, jakkolwiek odwołania do liturgii są znacznie rzadsze.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C1c) W traktacie *De Christo in genere*

- W traktacie o Chrystusie w *Sumie teologii* św. Tomasz 12 razy posługuje się argumentem z *liturgii*.
- Odnosi się do tekstów zawartych zarówno w Mszałe (śpiew *Exultet* czy kolekta), jak i w Breviarzu (hymny i teksty Ojców Kościoła). Ważne są również odwołania do utrwalonej praktyki liturgicznej związanej z celebrowaniem świąt poświęconych Matce Bożej oraz Narodzeniu Wcielonego Słowa. Pojawia się również odwołanie do praktyki, a ściślej rzecz biorąc – paramentyki – liturgicznej (użycie korporалу).
- Już na podstawie tych wyliczeń trzeba stwierdzić, że Akwinata nie traktował liturgii po macoszemu i używał jej w swojej argumentacji na równi z opiniami Ojców Kościoła czy Pismem Świętym, jakkolwiek odwołania do liturgii są znacznie rzadsze.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2a) W traktacie *De Christo in specie*

- W przypadku, gdy były to argumenty (wątpliwości) lub odpowiedzi na argumenty (wątpliwości), cytowane są zarówno pierwsze, jak i drugie – aby uwidocznąć w pełni nie tylko zamysł Akwinaty, ale i teoretyczną zawartość jego wyjaśnień.
- Przy każdym fragmencie zastosowano następującą metodę analizy. W pierwszej kolejności podany jest oryginalny tekst łaciński, następnie jego polskie tłumaczenie. Po tym, jeśli jest to konieczne w kontekście argumentu *ex liturgia*, którego używa św. Tomasz, formułowane są uwagi do polskiego tłumaczenia. Następnie wyjaśniony jest kontekst przytaczanego fragmentu w danej kwestii i artykule *Sumy teologii*. W końcu fragment opatrzony zostaje komentarzem historycznym i/lub liturgicznym, z możliwie szerokim uwzględnieniem wskazań współczesnej teologii liturgicznej.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2b) W traktacie *De Christo in specie*

1. III^a q. 1 a. 3 ad 3
2. III^a q. 2 a. 5 s. c.
3. **III^a q. 2 a. 11 arg 3 et ad 3**
4. III^a q. 25 a. 4 s. c.
5. **III^a q. 27 a. 1 s. c.**
6. III^a q. 27 a. 2 arg. 3 et ad 3
7. **III^a q. 28 a. 2 ad 2**
8. III^a q. 30 a. 2 arg. 4 et ad 4
9. III^a q. 30 a. 3 arg. 3 et ad 3
10. III^a q. 31 a. 5 arg. 1 et ad 1
11. III^a q. 36 a. 6 co.
12. III^a q. 51 a. 2 arg. 3 et ad 3

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2c+) W traktacie *De Christo in specie*

- **Tekst łaciński**

Praeterea, de beata virgine cantatur quod *dominum omnium meruit portare*, quod quidem factum est per incarnationem. Ergo incarnatio cadit sub merito.

Ad tertium dicendum quod beata virgo dicitur meruisse portare dominum Iesum Christum, non quia meruit Deum incarnari, sed quia meruit, ex gratia sibi data, illum puritatis et sanctitatis gradum ut congrue posset esse mater Dei.

- **Tekst polski**

O Najświętszej Pannie śpiewamy, że „zasłużyła nosić Pana wszechrzeczy”, a dokonało się to przez Wcielenie. Więc Wcielenie było zasłużone.

Powiedziano, że Najświętsza Panna zasłużyła na noszenie Pana Jezusa Chrystusa nie w tym znaczeniu, iż wysłużyła Wcielenie Boga, lecz że przez udzieloną Jej łaskę osiągnęła tak wysoki stopień czystości i świętości, że odpowiadał on godności Matki Boga.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2c++) W traktacie *De Christo in specie*

- **Uwagi do tłumaczenia**

Omnia dosłownie oznacza wszystkich ludzi lub każdego człowieka, jednakże trudno ograniczać Boskie panowanie wyłącznie do ludzi – rozciąga się ono nad wszystkim, co jest.

- **Kontekst**

W artykule św. Tomasz odpowiada o pytanie dotyczące zasług Wcielenia. Jak pokazuje, Wcielenie Słowa Bożego nie jest niczyją zasługą, a wynika z ogromnego Bożego miłosierdzia względem grzesznych ludzi. Zaznacza, że również Chrystus nie mógł zasługiwać na swoje Wcielenie, bo to prowadzi w konsekwencji do uznania, iż najpierw był tylko człowiekiem, a dopiero potem Bogiem

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2c+++)

W traktacie *De Christo in specie*

- **Komentarz**

Wydaje się, że św. Tomasz odwołuje się w tym miejscu do antyfony maryjnej *Rorate Caeli*, nie znajdujemy bowiem innego tekstu, gdzie pojawiałby się cytowany przez niego fragment, zwłaszcza właśnie w takim układzie słów (również gramatycznym). Antyfona ta jest przeznaczona na czas wielkanocny (zamiast *Anioł Pański* i na zakończenie komplety w Breviarzu Rzymskim).

Św. Tomasz z pewnością znał tę antyfonę. Pomijając wyjaśnienia legendarne, które przypisują ją św. Grzegorzowi Wielkiemu, wiemy z pewnością, że jest obecna w księgach liturgicznych z przełomu X i XI wieku. Niemniej dopiero po śmierci Akwinaty papież Mikołaj III (1277–1280) włączył ją do rzymskiego Oficjum, zaś swoje definitywne, także dzisiejsze miejsce w Liturgii Godzin zawdzięcza Benedyktowi XIV (1740–1758).

Trzeba też docenić teologiczne bogactwo antyfony, które podkreśla wyjątkowość Bożej Rodzicielki. W pełni wielkie teologiczno-maryjne bogactwo tekstów liturgicznych wybrzmi u św. Tomasza w kolejnych omawianych fragmentach.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2d+) W traktacie *De Christo in specie*

- **Tekst łaciński**

Sed contra est quod Ecclesia celebrat nativitatem beatae virginis. Non autem celebratur festum in Ecclesia nisi pro aliquo sancto. Ergo beata virgo in ipsa sui nativitate fuit sancta. Fuit ergo in utero sanctificata.

- **Tekst polski**

A jednak Kościół obchodzi uroczystość Narodzenia NMP. Ale Kościół ustanawia uroczystości tylko na część świętych. Najświętsza Panna była więc święta w momencie urodzenia się, musiała być wobec tego uświęcona w łonie matki.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2d++) W traktacie *De Christo in specie*

- **Uwagi do tłumaczenia**

Brak. Akwinata odwołuje się do praktyki liturgicznej (celebracja święta), nie do tekstów liturgicznych jako takich.

- **Kontekst**

Kwestia 27 jest najciekawsza pod względem dogmatycznym, dotyczy bowiem świętości Najświętszej Maryi Panny. Jak wiadomo św. Tomasz nie pisał wprost o Niepokalanym Poczęciu, istnieją przesłanki, że ze względu na swoją wiedzę biologiczną nie mógł o nim mówić (przewaga rozumu nad pobożnością względem Matki Bożej). Artykuł pierwszy odpowiada na pytanie o to, czy Matka Boża była święta już w łonie swej matki, świętej Anny.

Po raz kolejny argument z liturgii pojawia się w kluczowej części artykułu – *sed contra*. Tym razem jednak głównym argumentem dla św. Tomasza nie jest żaden tekst liturgiczny, a tradycja i liturgiczna praktyka obchodzenia uroczystości narodzin Bożej Rodzicielki.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2d+++) W traktacie *De Christo in specie*

- **Komentarz**

Przyjmuje się, że pierwsze wzmianki o obchodzeniu narodzin Matki Bożej sięgają nawet VI wieku, by już wiek później było zaadaptowane w Rzymie za pontyfikatu Sergiusza I (687–701). Święto powstało na wschodnich obrzeżach chrześcijaństwa, prawdopodobnie na terenie Palestyny w związku z konsekracją kościoła w Jerozolimie, który dziś stanowi bazylika św. Anny. Od XIII w., a więc w czasie, gdy żył św. Tomasz z Akwinu, święto nabrało na znaczeniu – zostało podniesione do rangi uroczystości z oktawą i poprzedzone wigilią.

Raz jeszcze widzimy, jak praktyka liturgiczna staje się wyrazicielką prawd wiary, które były jeszcze nie do końca poznane i opracowane przez teologów (tzw. *virtualiter datae*). Dla św. Tomasza również liturgia była zatem poważnym argumentem teologicznym na rzecz kwestii wątpliwych, do których należała świętość Matki Bożej.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2e+) W traktacie *De Christo in specie*

- **Tekst łaciński**

Ad secundum dicendum quod ita Christus voluit veritatem sui corporis demonstrare quod etiam simul eius divinitas declararetur. Et ideo permiscuit mira humilibus. Unde, ut corpus eius verum ostenderetur, nascitur ex femina. Sed ut ostenderetur eius divinitas, nascitur ex virgine, talis enim partus decet Deum, ut Ambrosius dicit, in hymno nativitatis.

- **Tekst polski**

Chrystus ukazując rzeczywistość swego ciała chciał zarazem podkreślić swe Bóstwo. I dlatego wydarzenia cudowne przeplata z codziennymi. By dowieść realności swego ciała, narodził się z niewiasty, lecz by dowieść swego Bóstwa, narodził się z Dziewicy. Bo jak mówi Ambroży: „Godne Boga jest takie narodzenie”.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2e++) W traktacie *De Christo in specie*

- **Uwagi do tłumaczenia**

Nie wiadomo dlaczego tłumacz opuszcza informację o tym, że cytat ze św. Ambrożego pochodzi z jego hymnu na Boże Narodzenie, co w tekście wyraźnie zaznacza św. Tomasz.

- **Kontekst**

Artykuł odpowiada na pytanie czy Matka Boża była dziewicą w momencie narodzin Jezusa Chrystusa. Cała kwestia poświęcona jest analizie dziewiczości Najświętszej Maryi Panny w różnych momentach jej życia, zwłaszcza w kontekście poczęcia i narodzin Syna Bożego.

Jest to, można powiedzieć, na pierwszy rzut oka mniej spektakularne oparcie się na liturgii, ponieważ argument z niej znajduje się w krótkiej odpowiedzi na obiekcję, jednakże w kontekście chrystologicznym jest to kwestia istotna, idzie bowiem o uznanie rzeczywistości i prawdziwości cielesności Jezusa Chrystusa, przy jednoczesnym nienaruszaniu świętości Jego Matki.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2e+++)

W traktacie *De Christo in specie*

- **Komentarz**

Akwinata dosłownie cytuje prawdziwy hymn pochodzący spod pióra św. Ambrożego (IV wiek). Słowa „*talis decet partus Deum*” stanowią ostatni werset pierwszej zwrotki, w której mowa o narodzinach Chrystusa z Dziewicy: „*Veni, redemptor gentium, / ostende partum Virginis; / miretur omne saeculum: / talis decet partus Deum*”. Już papież Celestyn I (422–432) potwierdził pochodzenie i przeznaczenie tego hymnu, w słowach: „*Recordor beatae memoriae Ambrosium in die Natalis Domini nostri Iesu Christi omnem populum fecisse una voce canere: Veni etc.*”.

Jest to ważny przykład wykorzystania liturgii w argumentacji teologicznej, pokazuje bowiem, że twórczość liturgiczna Ojców Kościoła nie była zwykłym kaprysem, ale wyrażeniem wiary przekazanej przez Apostołów. Podkreślenie znaczenia tego hymnu dla wspólnoty, której św. Ambroży przewodził, dowodzi uniwersalności i wagi przekonania o dziewiczych narodzinach Jezusa Chrystusa z Maryi Panny. Liturgia przechowała najważniejsze, a zarazem najtrudniejsze dla rozumu ludzkiego prawdy dotyczące Chrystusa i Jego Niepokalanej Matki.

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2f+) W traktacie *De Christo in specie* - PODSUMOWANIE

- Dobrze widać zarówno sposób, w jaki św. Tomasz korzysta z liturgii w swojej argumentacji i pracy teologicznej, oraz szacunek jakim darzy liturgię.
- Akwinata przypisuje jej niemały autorytet, na równi z autorytetem Pisma Świętego i Ojców Kościoła, nie waha się bowiem bezpośrednio przeciwstawić przedstawianym obiekcyjom argumentu *ex liturgia* (w sekcji *sed contra*).

VIII. Liturgia jako *auctoritas* w myśli Akwinaty

C2f++) W traktacie *De Christo in specie* - PODSUMOWANIE

- Potrafi też objaśniać zwyczaje i teksty liturgiczne. Niekiedy przecenia ich wartość lub wręcz odwrotnie – nie docenia zawartej w nich treści teologicznej.
- Nie wynika to jednak, jak widzieliśmy, z założeń czysto teologiczny lub ideologicznych (św. Tomaszowi nie chodzi o forsowanie własnej opinii, ale docieranie do prawdy), lecz z chęci pogodzenia – w duchu św. Augustyna – wiedzy naukowej z wiedzą teologiczną.
- **W przedstawionych i krótko omówionych fragmentach *Sumy teologii* liturgia jawi się jako pełnoprawna i autorytatywna *auctoritas theologica*, a także ważne i uprawnione *locus theologicus*. Akwinata ma świadomość, że liturgia jest strażniczką i wyrazicielką wiary i z wiedzy tej umiejętnie korzysta.**

IXa. Podsumowanie

- Akwinata kompleksowo korzysta z liturgii w swojej pracy.
- Odwołuje się do niej w różnych częściach wywodu (obiekcje, *sed contra*, wykład i odpowiedzi na obiekcje), nierzadko przeciwstawiając praktykę lub teksty liturgiczne błędnym mniemaniom, lub też objaśniając te, które są lub mogą być źle rozumiane.
- Zdarza się, że Doktor Powszechny przecenia lub nie docenia wartości konkretnych argumentów liturgicznych (termin pokłonu Trzech Króli i Niepokalane Poczęcie Najświętszej Maryi Panny), wynika to jednak nie z braku intelektualnej lub teologicznej gorliwości, ale raczej z ograniczeń w ówczesnej wiedzy.

IXb. Podsumowanie

- Dla św. Tomasza liturgia naprawdę jest teologią i rzeczywiście służy jako argument – źródło – autorytet w badaniach teologicznych. Przechowuje też – w rytuałach, obrzędach i modlitwach – treści dogmatyczne, również te, które nie zostały wyrażone *explicite* w Objawieniu, ale od początku były obecne *virtualiter* w wierze chrześcijan.
- Liturgia w Tomaszowym dziele jest rzeczywistym autorytetem i *miejscem* teologicznym. Stwierdzenie takie jest uprawnione i opiera się na fakcie obecności i działania Chrystusa w kulcie sprawowanym w i przez Kościół, którego Jezus Chrystus jest głową.

X. Dziękuję za uwagę

<https://www.nashvilledominican.org/prayer/litanies/litany-st-thomas-aquinas/>

Bibliografia = 209 pozycji (do wglądu dla chętnych)

*Pange, lingua, gloriosi
corporis mysterium
sanguinisque pretiosi,
quem in mundi pretium
fructus ventris generosi
rex effudit gentium.*

ZAPROSZENIE NA SYMPOZJUM TOMISTYCZNE

*Dedykowane
Profesorowi Mieczysławowi Gogaczowi
w 93. rocznicę urodzin*

TOMIZM KONSEKWENTNY

16 listopada 2019

http://www.katedra.uksw.edu.pl/nagroda/nagroda_start.htm

<https://www.facebook.com/events/419880768674147/>

PROGRAM

Prof. dr hab. Jerzy Nitychoruk: *Dzieło stworzenia oczami geologa*

Mgr Bartłomiej K. Krzych: *Liturgia jako auctoritas w myśli teologicznej św. Tomasza z Akwinu na przykładzie traktatu De Christo w „Sumie Teologii”*

Mgr Paweł S. Zarosa: *Ciało – płęć – emancypacja. Znaczenie ciała w myśli Karola Wojtyły oraz Judith Butler*